

การเมืองของความทรงจำ: ที่ทางของสมเด็จพระนารายณ์ รามองค์เอง (ค.ศ.1769-1796) ในประวัติศาสตร์กัมพูชา

ธิปดี บัวคำศรี

เมื่อพระเจ้าจันทรราชา (ครองราชย์ ค.ศ.1516-1555) ประกอบพระราชพิธีสังครามาภิไธยสำเร็จ
ฐานะที่พระเจ้ากรุงกัมพูชา ธรรมเนียมของพระองค์
หลังจากนั้นคือ ตั้งพระราชาคณะและขุนนางใหม่
อันเป็นธรรมเนียมแรกๆ ของแผ่นดิน

(เมฆ สุต, ฅกสภรยาบารุสไฮรภาคี 2, 2000: 22-23)

เรื่องตั้งพระราชาคณะและขุนนาง กับทั้งการ
จัดราชการแผ่นดินที่มาในพงสาวดารนั้น มักมีบันทึก
ไว้ในแผ่นดินที่เป็นยุคฟื้นฟูหรือยุคทองของกัมพูชา
อย่างในแผ่นดินสมเด็จพระจันทรราชา หรือคราวที่
สมเด็จพระนารายณ์รามองค์เองเสด็จออกมาครอง
กรุงกัมพูชาใน ค.ศ.1794¹ (พงษาวดารเขมร, 2537:

¹ เอกสารฝ่ายกัมพูชาระบุปีครองราชย์ของสมเด็จพระนารายณ์
รามองค์เองไว้ว่าทรงครองราชย์ใน ค.ศ.1779-1796 โดย
ในระหว่าง ค.ศ.1783-1794 นั้น สมเด็จพระนารายณ์รามองค์เอง
เสด็จเข้ามาประทับ ณ กรุงเพทฯ ก่อนที่จะเสด็จกลับไปทรงราชย์
ณ กรุงอุดงค์ใน ค.ศ.1794 และเสด็จสวรรคตใน ค.ศ.1796

233-238) หลังความวุ่นวายอันเกิดจากการแย่งชิงราชสมบัติ และใน ค.ศ.1846 เมื่อครั้งที่พระองค์ทรงขึ้นเสวยราชย์ (เหม่ สุต, ฅกสภยบาบุสไฮ์ ภาตธี 7, 2000: 7, 10-13) หลังการยุติสงครามของกรุงเทพฯ และเวไนกัมพูชา

เป็นที่น่าสังเกตว่า เรื่องจัดราชการแผ่นดินในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เองซึ่งมีกล่าวไว้อย่างพิสดารในพงศาวดารฉบับโงซึ่งแต่งชำระใน ค.ศ.1818 (ดู พงษาวดารเขมร, 2537: 233-238) แต่พงศาวดารฉบับนพรัตน์ซึ่งคัดชำระในค.ศ.1877 และเอกสารมหาบุรุษเขมรซึ่งพิมพ์ใน ค.ศ.1969 กลับมีความเรื่องเดียวกันนี้เพียงสังเขป (ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, 2513: 181 และ เหม่ สุต, ฅกสภยบาบุสไฮ์ ภาตธี6, 2000: 72)

ความที่กล่าวถึงเรื่องจัดราชการแผ่นดินในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เองที่มีกล่าวถึงโดยพิสดารในพงศาวดารฉบับโงนั้น เมื่อตกมาถึงพงศาวดารฉบับนพรัตน์ และเอกสารมหาบุรุษเขมร กลับถูกยกไปวางไว้ในแผ่นดินสมเด็จพระศรีรามาองค์ทรง (ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, 2513: 288-300 และ เหม่ สุต, ฅกสภยบาบุสไฮ์ ภาตธี 7, 2000: 9-13)

เมื่อสืบสาวกลับไปให้ถึงที่สุดแล้ว ทั้งพงศาวดารฉบับนพรัตน์และเอกสารมหาบุรุษเขมรต่างก็อาศัยพงศาวดารฉบับโงเป็นต้นฉบับในการคัดชำระด้วยกันทั้งนั้น (เกี่ยวกับเรื่องนี้ดู Vickery, 1977: 119-123 และ ธิบตี บัวคำศรี, 2548: 131-138) เนื้อความที่ตรงกันแต่ผิดกันในเรื่องของเวลาที่มาในงานเขียนประวัติศาสตร์ทั้ง 3 ฉบับ จึงเป็นเรื่องที่ต้องอธิบาย

พงศาวดารที่ใช้ศึกษา

พงศาวดารที่ใช้ในบทความนี้มี 2 ฉบับคือ พงศาวดารฉบับโง และ พงศาวดารฉบับนพรัตน์ กับทั้งงานเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ที่อาศัยพงศาวดารเป็น ต้นคำในการเรียบเรียงคือ เอกสารมหาบุรุษเขมร²

² ดูการอภิปรายโดยละเอียดเกี่ยวกับ พงศาวดารฉบับโง และ พงศาวดารฉบับนพรัตน์ ได้ใน ธิบตี บัวคำศรี, 2545. และ “ภาคผนวก ข,” ใน ธิบตี บัวคำศรี, 2548. และดูการอภิปรายโดยละเอียดเกี่ยวกับเอกสารมหาบุรุษเขมร ได้ใน “บทที่ 1 บทนำ” และ “บทที่ 4 ลักษณะของเอกสารมหาบุรุษเขมร” ใน ธิบตี บัวคำศรี, 2548.

ก. พงสาวดารฉบับโนง

พงสาวดารฉบับนี้ ออกญาวงศาสรเพชญ (โนง) เป็นผู้แต่งชำระโดยพระบรมราชโองการใน สมเด็จพระอุทัยราชาองค์จันทน์ (ครองราชย์ ค.ศ.1806-1835) เมื่อ ค.ศ.1818

พงสาวดารฉบับโนง เริ่มความใน จ.ศ.708 (ค.ศ.1346) เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมนิพนธ์ทพทรงราชย์ ณ พระนครหลวง สืบต่อเรื่อยมาจนถึงในรัชกาลสมเด็จพระอุทัยราชาองค์จันทน์ โดยยุติความลงใน จ.ศ.1180 (ค.ศ.1818) ในคราวสมเด็จพระอุทัยราชานินต์พระสงฆ์ 500 รูป มาสังคายนาในพระมหาปราสาท และเป็นปีเดียวกับที่ออกญาวงศาสรเพชญ (โนง) แต่งชำระพงสาวดารฉบับนี้

ราชสำนักกรุงเทพฯ คงจะได้พงสาวดารฉบับนี้มาจากกรุงเทพมหานครในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ ค.ศ.1851-1868) ซึ่งโปรดให้แปลเป็นภาษาไทยใน ค.ศ.1855 แล้วเก็บฉบับไว้ในหอหลวง และตีพิมพ์เป็นครั้งแรกใน ค.ศ.1870 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ ค.ศ.1868-1910) เมื่อตีพิมพ์อีกครั้งใน ค.ศ.1902 พงสาวดารฉบับนี้ก็ได้ชื่อว่า พงสาวดารเขมร และใช้ชื่อเช่นนี้ตลอดในการพิมพ์คราวหลังลงมา

ในบทความนี้จะใช้พงสาวดารฉบับที่แปลเป็นภาษาไทย (พงสาวดารเขมร, 2537) และจะเรียกว่า พงสาวดารฉบับโนง

ข. พงสาวดารฉบับนพรัตน์

พงสาวดารฉบับนี้มีบานแพนกระบู้ว่าแต่งชำระใน ค.ศ.1878 โดยพระองค์มจะสันพรัตน์ (ค.ศ.1853-1891) พระราชอนุชาในพระบาทสมเด็จพระนโรดม (ครองราชย์ ค.ศ.1860-1904) โดยพระองค์มจะสันพรัตน์ใช้พงสาวดารฉบับโนงเป็นต้นฉบับสำหรับคัดชำระพงสาวดารฉบับนี้ และแต่งเรื่องตำนานก่อนประวัติศาสตร์เพิ่มเข้าไปในตอนต้นความ กับทั้งแต่งเรื่องต่อลงมาจนถึง ค.ศ.1865 แต่ฉบับคัดลอกในชั้นหลังลงมานั้นเล่าเรื่องมาจนถึง ค.ศ.1904

พงสาวดารฉบับนพรัตน์ฉบับแปลภาษาไทยนั้น แปลจากต้นฉบับภาษาเขมรที่ ยอช เซเดส์ (George Coedès) มอบให้หอพระสมุดวชิรญาณเมื่อ

ค.ศ.1916 และพิมพ์เป็นครั้งแรกใน ค.ศ.1917 ใช้ชื่อในการพิมพ์คราวนั้นว่า ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณแปลใหม่ และเมื่อพิมพ์ครั้งที่ 2 ใน ค.ศ.1970 ใช้ชื่อว่า ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชาฉบับหอสมุดแห่งชาติ

พงศาวดารฉบับนี้แปลเป็นภาษาไทยนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงจัดแบ่งตอนใหม่ และแก้ศักราชจากที่ใช้มหาศักราชเป็นจุลศักราช กับสอบพงศาวดารของไทยในตอนที่เกี่ยวข้องกันแล้วหมายเหตุไว้ความในแต่ละตอนเป็นดังนี้คือ

ตอนที่ 1 เป็นตำนานครั้งดึกดำบรรพ์ เริ่มต้นด้วยพุทธทำนาย แล้วลำดับกษัตริย์แต่พระเจ้าอัสโศกราชกษัตริย์จามมาตั้งพระนครที่ริมทะเลใกล้เกาะโคกหมันมาจนแผ่นดินตาแดงหวาน เป็นพงศาวดารตอนไม่มีศักราช

ตอนที่ 2 เริ่มความแต่แผ่นดินสมเด็จพระบรมนาถ ลำดับกษัตริย์ต่อมาอีก 6 พระองค์จึงถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมนิพนธ์บททรงราชย์ ณ พระนครหลวง เมื่อปีจอ จ.ศ.708 (ค.ศ.1346) ลำดับความมาจนถึงปีชาล จ.ศ.1156 (ค.ศ.1794) สมัยที่เกิดจลาจลในเมืองเขมร

ตอนที่ 3 จับความแต่ปีชาล จ.ศ.1156 (ค.ศ.1794) เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชพระองค์เองครองกรุงกัมพูชาธิบดี แล้วลำดับความเรื่อยมาจนถึงปีฉลู จ.ศ.1227 (ค.ศ.1865) ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ.1266 (ค.ศ.1904) เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต แล้วสมเด็จพระศรีสุวดีที่ผู้ราชอนุชาได้ทรงราชย์ เข้าใจว่าน่าจะเป็นความที่แต่งเพิ่มในคราวหลัง

พงศาวดารฉบับนี้ยังมีฉบับเก็บไว้ ณ หอสมุดแห่งชาติ ทำวาทสุกรี ทั้งฉบับภาษาเขมร (พงศาวดารชุดกระดาดฝรั่งเลขที่ 001.5/4 – เลขที่เดิมคือ พงศาวดารเลขที่ 45/๓ และมีสำเนาอีก 2 ชุด คือ พงศาวดารชุดกระดาดฝรั่งเลขที่ 001.5/88 และ 001.5/89) และฉบับแปลภาษาไทย (พงศาวดารชุดกระดาดฝรั่งเลขที่ 001.5/5)

ในบทความนี้จะใช้พงศาวดารฉบับที่แปลเป็นภาษาไทย (ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, 2513) และจะเรียกว่า พงศาวดารฉบับนพรัตน์

ค. เอกสารมหาบุรุษเขมร

เอกสารมหาบุรุษเขมร เรียบเรียงโดย เอง สด พิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกในค.ศ.1969 เมื่อแรกพิมพ์นั้นพิมพ์ในลักษณะนิตยสาร วางจำหน่ายเป็นตอนรวมทั้งสิ้น 76 ฉบับ และรวมพิมพ์เป็น 2 เล่มในปีเดียวกัน หลังจาก ค.ศ.1979 ก็พิมพ์ซ้ำอีกอย่างน้อย 6 ครั้ง เท่ากับว่านับแต่เมื่อแรกพิมพ์ใน ค.ศ.1969 มาจนถึงปัจจุบัน (ค.ศ.2004) มีการตีพิมพ์ เอกสารมหาบุรุษเขมร แล้วอย่างน้อย 8 ครั้ง

เอกสารมหาบุรุษเขมรจับความตั้งแต่แผ่นดินพระบาทองค์เจ้าย หรือพระบาทตรอซ็อกผอม (ครองราชย์ ค.ศ.998–1048) แล้วลำดับกษัตริย์ที่ครองราชย์ในกรุงกัมพูชาเรื่อยไปจนสิ้นความที่พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทนโรดดม รวมระยะเวลาทั้งสิ้นราว 907 ปี กล่าวถึงกษัตริย์ 52 พระองค์ นอกจากนี้ยังมีส่วนที่เรียกว่า บ่อเกิดของเอกสารมหาบุรุษเขมร กล่าวถึงที่มาและหลักฐานที่ใช้ในการเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ซึ่งคือพงศาวดารฉบับต่างๆ โดยที่ เอง สด อ่านและวิเคราะห์ตีความพงศาวดารเหล่านั้นก่อนที่จะเรียบเรียงเอกสารมหาบุรุษเขมร พงศาวดารที่ เอง สด ใช้นั้น มีต้นคำที่ย้อนกลับไปได้ถึงพงศาวดารฉบับโง และหนึ่งในพงศาวดารฉบับที่ เอง สด ใช้อีกคือพงศาวดารฉบับนพรัตน์

เอกสารมหาบุรุษเขมร ของ เอง สด ได้รับความสนใจอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เมื่อแรกพิมพ์ในปลายทศวรรษที่ 1960 เรื่อยมาจนทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 21 ทั้งยังเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในแวดวงวิชาการทั้งในและนอกกัมพูชา นักวิชาการด้านเขมรศึกษาผู้หนึ่งกล่าวถึง เอกสารมหาบุรุษเขมร ว่าเป็น “หนังสือประวัติศาสตร์ที่สำคัญเล่มหนึ่ง” (Kiernan, 2004: xxxvi) เอกสารมหาบุรุษเขมร จึงมีส่วนอย่างสำคัญในการก่อรูปขึ้นของความรับรู้อดีตในสังคมเขมรผ่านทางรูปแบบของงานเขียนที่เป็นลายลักษณ์อักษร กับทั้งมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างประวัติศาสตร์กัมพูชาที่เกิดขึ้นนอกสังคมเขมรอีกด้วย

เรื่องสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เอง

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 16 ต่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งส่งผลต่อภูมิทัศน์ทางการเมืองของกัมพูชาคือ การปรากฏขึ้นของเวียดนามในราชสำนักกัมพูชาซึ่งจะเป็นตัวละครสำคัญในหน้าประวัติศาสตร์กัมพูชาควบคู่ไปกับสยาม

เวียดนามเข้ามามีบทบาทในกัมพูชาเมื่อขุนนางตระกูลเหงวียน (Nguyen) ซึ่งปกครองดินแดนเวียดนามภาคกลางเริ่มขยายอาณาเขตลงไปทางใต้อย่างจริงจัง³ เริ่มจากสมัยการปกครองของ เหงวียนฮวง (Nguyen Hoang - ค.ศ.1558-1613)⁴ การขยายลงมาทางใต้ทำให้เวียดนามได้ปะทะกับกัมพูชาซึ่งปกครองดินแดนบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงอยู่แต่เดิม

พงศาวดารกัมพูชาที่บันทึกการติดต่อระหว่างกัมพูชากับตระกูลเหงวียนของเวียดนามไว้ โดยมากจะกล่าวถึงตระกูลเหงวียนอย่างอิทธิราชที่ได้ครองเวียดนามทั้งหมด เอกสารมหาบุรุษเขมรถึงกับออกนามว่า พระเจ้ากรุงเว้บรมราชาธิราช (ดู พงษาวดารเขมร, 2537: 180 และ เสง สุต, ศึกษายกยอสุธ ภาตธี 4, 2000: 53-54) เว้นเสียแต่ในพงศาวดารละแวก ฉบับแปล จ.ศ.1170 (2537: 67) ที่รับรู้ฐานะของตระกูลเหงวียนว่าเป็นขุนนางหัวเมืองเอก “เคยนำเอา

³ ใน ค.ศ.1527 จักรพรรดิราชวงศ์เลยุคหลัง (The later Le dynasty ค.ศ.1428-1527) พระองค์สุดท้ายถูก Mac Dang Dung ปลงพระชนม์ และสถาปนาราชวงศ์ Mac (ค.ศ.1527-1592) ปกครองเวียดนาม ตั้งราชธานีอยู่ที่ทังลอง (คือหาโหน่ยหรือที่ไทยเรียกว่าฮานอยในปัจจุบัน) ขุนนางตระกูลจิง (Trinh) และตระกูลเหงวียน (Nguyen) ซึ่งสนับสนุนราชวงศ์เลี้ยราชสำนักราชวงศ์เลไปอยู่ที่ Tay Do ใน Thanh Hoa ใน ค.ศ.1533 นักประวัติศาสตร์เรียกราชวงศ์เลในช่วงเวลาดังกล่าว ว่าราชวงศ์เลยุคฟื้นฟู (ค.ศ.1533-1788)

ใน ค.ศ.1592 จิงและเหงวียนก็ร่วมมือกันขับไล่ราชวงศ์ Mac แล้วเชิญเสด็จจักรพรรดิมาประทับ ณ ทังลอง และใน ค.ศ.1600 เหงวียนซึ่งไม่ลงรอยกันกับจิงอยู่แต่เดิมก็ลงมาตั้งมั่นอยู่ในเขตเวียดนามภาคกลาง ก่อนจะขยายตัวลงไปทางใต้ในเวลาต่อมา ปลอมให้จิงปกครองเวียดนามในพระนามของจักรพรรดิอยู่ ณ ทังลอง ในเขตเวียดนามภาคเหนือ

จิงและเหงวียนต่อสู้เพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่เรื่อยมา กระทั่งกบฏเคย์เซินโค่นเหงวียนลงจากอำนาจ ใน ค.ศ.1777 และก็ปราบจิงลงได้ใน ค.ศ.1788 จากนั้นก็ตั้งราชวงศ์เคย์เซินปกครองเวียดนามมาจนถึง ค.ศ.1802

⁴ เกี่ยวกับ เหงวียน ฮวง และการยาดราลงใต้ ดูใน Taylor, 1993.

ราชบรรณาการไปถวายเจ้าญวน ณ เมืองตั้งเกียทุกปีมิได้ขาด ครั้น ณ เดือน 11 ขุนนางญวนผู้ใหญ่คิดกบฏต่อเมืองตั้งเกีย ตั้งตัวเป็นเจ้า” แต่สาระสำคัญของเรื่อง การติดต่อกันในครั้งนั้นไม่ผิดกัน กล่าวคือพระไชยเชษฐาซึ่งเป็นโอรสในสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณ (ครองราชย์ ค.ศ.1602-1629)⁵ ได้เสกสมรสกับนางโจว⁶ ซึ่งเป็นธิดาขุนนางตระกูลเหงวียน

เมื่อพระไชยเชษฐาเสด็จเสวยราชย์สนองสมเด็จพระวราชบิดาใน ค.ศ.1629 ก็โปรดให้ยกนางโจวเป็นพระอัครมเหสีทรงพระนาม สมเด็จพระภักวดี (ดู พงสาวดารละแวก ฉบับแปล จ.ศ.1170, 2537: 67 และ เหม่ สุก, ฅกสภมยบาบุรสุไธ ภาตสี 4, 2000: 53-54.) สมเด็จพระภักวดีองค์โจวทรงมีบทบาทสำคัญอย่างน้อย 2 ประการคือ การปกป้องไม่ให้กัมพูชาหวงดินแดนแถบดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงที่ตระกูลเหงวียน “ยึด” หลังจากที่ทรงเสกสมรสกับพระไชยเชษฐา (เหม่ สุก, ฅกสภมยบาบุรสุไธ ภาตสี 4, 2000: 87 และ เหม่ สุก, ฅกสภมยบาบุรสุไธ ภาตสี 5, 2000: 22) ซึ่งที่สุดแล้วดินแดนเหล่านั้นก็จะหลุดลอยจากอำนาจของกัมพูชาไปเป็นการถาวร นอกจากนี้จะยังทรงเป็นเหมือนตัวแทนของตระกูลเหงวียนในราชสำนักกัมพูชา กับทั้งทรงมีทหารเวียดนามที่ถูกส่งเข้ามาประจำพระองค์คอยหนุนหลังอยู่

บทบาทของเวียดนามที่เพิ่มมากขึ้นโดยลำดับในแบบเดียวกับที่สยามพยายามจะกระทำ นำมาซึ่งลักษณะที่อาจกล่าวได้ว่าเป็น “ธรรมชาติ” ของการเมืองกัมพูชา คือ จะต้องมีความชาติที่ทรงอำนาจกว่าเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ สมเด็จพระนโรตตมรณฤทธิ์ (ค.ศ.1944-) ทรงกล่าวคำซึ่งเป็นดังการสรุปรวมประวัติศาสตร์ของกัมพูชาตั้งแต่ครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมาว่า

⁵ เอกสารฝ่ายไทยเรียก พระศรีสุพรรณมหาราช

⁶ พงสาวดารละแวก ฉบับแปล จ.ศ.1170 (2537 :67) ออกชื่อว่า จู

เป็นเรื่องน่าเศร้าใจอย่างที่สุดที่ชาวกัมพูชาไม่รู้ว่าจะแก้ปัญหาของตนเองได้อย่างไร และมักจะไป ขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้านของตนเสมอ เพื่อนบ้านของเราก็จะเต็มใจช่วยเหลือถ้าพวกเขาได้ประโยชน์แต่ก็ไม่สามารถกล่าวโทษพวกนั้นได้ ถ้าข้าพเจ้าเป็นไทยหรือเวียดนาม ข้าพเจ้าก็จะทำในสิ่งเดียวกันนั้นอย่างแน่นอน

สมเด็จพระนโรดมมณเฑียร ใน Mehta, 2001: 46-47

แต่ก็ไม่ถูกต้องนักที่จะกล่าวว่า การปรากฏขึ้นของมหาอำนาจทั้งสองคือ เวียดนามทางตะวันออกและสยามทางตะวันตกนำมาซึ่ง “วิบัติแย่งชิงราชสมบัติ” (Brunon และ สุริยเทพ เชนดนาท, 2004: 24-25) จะถูกกว่าถ้ากล่าวว่า เวียดนามและสยามเป็นเพียงแต่ตัวเร่งให้เกิดความวุ่นวายและการแบ่งฝักฝ่ายมากขึ้นในหมู่พระวงศ์และพระยาพระเขมร

ในปีที่พระองค์เองเสด็จสมภพ พระวงศ์และพระยาพระเขมรแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายรบพุ่งแย่งชิงราชสมบัติกันมาแล้วราว 1 ศตวรรษ ในช่วงเวลาดังกล่าว มีกษัตริย์ทรงราชย์ 11 พระองค์ แต่ถ้าคิดเป็นรัชสมัยก็จะได้ 20 รัชสมัย

พระองค์เอง (ค.ศ.1769-1796) เป็นโอรสในสมเด็จพระอุทัยราชา (พระองค์ตน ครองราชย์ ค.ศ.1758-1775) สมภพแต่เด็กแม่นางไชย มีพระเชษฐภคินี 3 พระองค์คือ พระองค์เม็ญ (ประสูติค.ศ.1765) พระองค์อี (ประสูติ ค.ศ.1767) และพระองค์เกา (ประสูติ ค.ศ.1768?)

ก่อนที่พระองค์เองจะเสด็จสมภพ 2 ปี สมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จยกทัพมาตีกัมพูชา ทรงนำพระรามราชา (พระองค์นั้น) ซึ่งหลบหนีออกไปกรุงศรีอยุธยา ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศมาในกองทัพด้วย⁷ ทัพไทยตีได้หลายหัวเมืองรวมทั้งกรุงอุดงค์ (เอกสารฝ่ายไทยเรียกพุทไธเพชร, บันทายเพชร) แต่จับ

⁷ กรณีการหนีเข้ามาในไทยของพระรามราชานั้น ความแปลกกันไปในพงศาวดารเขมรและไทยแต่ละฉบับ พวกหนึ่งว่าพระรามราชานี้เข้ามาในกรุงศรีอยุธยา (ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, 2513: 134-135 และเจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2535: 22 และพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2528: 4) มีผิดไปคือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาที่ว่าเข้ามาในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสิน (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, เล่ม 2, 2535: 171)

สมเด็จพระอุทัยราชาองค์ตนไม่ได้ ครั้นนั้นเวียดนามส่งทหารเข้ามารับสมเด็จพระอุทัยราชาองค์ตนและตีทัพไทยแตกไป ไทยก็ขอเป็นไมตรีกับเวียดนามและตกลงแบ่งแผ่นดินเขมรเป็น 2 ภาค ให้สมเด็จพระอุทัยราชาองค์ตนปกครองภาคหนึ่ง สมเด็จพระรามราชาองค์ตนปกครองอีกภาคหนึ่ง (จดหมายเหตุทัพรายวันสมัยกรุงธนบุรีคราวปราบเมืองพุทไธมาศและเขมร เมื่อ พ.ศ.2314, 2528: 150) จนใน ค.ศ.1775 สมเด็จพระนารายณ์ราชาองค์ตนก็ถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระรามราชาองค์ตน สมเด็จพระรามราชาองค์ตนจึงได้ทรงราชย์และเสด็จมาประทับ ณ กรุงอุดงค์

พงศาวดารฉบับพันรตน์ กล่าวถึงตอนที่สมเด็จพระอุทัยราชาองค์ตนถวายราชสมบัติสมเด็จพระรามราชาองค์ตนไว้ว่า

ตามที่สมเด็จพระรามราชาได้พากองทัพไทยบุกรุกเข้ามากระทำสงคราม จนราษฎรสมณะชีพราหมณ์ ได้รับภัยอันตรายล้มตายพินาศลงถึงเพียงนี้ ก็เพราะสมเด็จพระรามราชาปรารถนาจะใคร่ได้ราชสมบัติ แลสมเด็จพระรามราชาฤกัเป็นสมเด็จพระอนุชาพร้อมพระทวดพระราชวงศ์เดียวกัน ควรจะมอบเวรราชสมบัติถวายสมเด็จพระรามราชาให้ได้สมประสงค์ ด้วยสมเพชเวทนาอาณาประชาราษฎร์ยิ่งนัก เพื่อจะได้รับความสุขไม่เกิดทุกข์ภัยสืบไป

ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, 2513: 146-147

แต่เมื่อพิจารณาเหตุการณที่เกิดขึ้นในเวียดนามเวลานั้นแล้ว ตระกูลเหงวียนซึ่งปกครองเวียดนามภาคกลางและภาคใต้กำลังเผชิญกับปัญหาที่ถูกคามความอยู่รอด นั่นคือเกิดกบฏเต๋ยเซินขึ้นใน ค.ศ.1771 โดยการนำของสามพี่น้องตระกูลเหงวียนจากหมู่บ้านเต๋ยเซิน จังหวัด บินห์ ดินห์ และเมื่อถึง ค.ศ.1776 ก็ยึดได้ซาติงห์⁸ ซึ่งเป็นฐานที่มั่นสุดท้ายของตระกูลเหงวียน

⁸ เมืองนี้คือไซ่ง่อนหรือโฮจิมินห์ซิตี้ในปัจจุบัน เขมรเรียก เปรียโนกอร์ (เอกสารไทยออกชื่อว่า ไพรนคร) และว่าเป็นเมืองที่ให้เวียดนามยึดไปในคราวที่พระชัยเชษฐาเสกสมรสกับนางโจวในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17

ครั้งนั้นในบรรดาผู้สืบตระกูลเหงวียนมีเพียง เหงวียนแองยู่ (เอกสารฝ่ายไทยเรียกกองเชียงสือ) เท่านั้นที่หนีรอดมาได้ โดยหลบไปซ่อนสมุ้คนที่เขตตะวันตกของดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง และใน ค.ศ.1783 ก็โดนโจมตีหนีพ่ายไปอยู่ที่เกาะฝูกวีก (Nguyen Khac Vien, 1999: 95-97) จากนั้นก็หนีเข้ามาในกรุงเทพฯ ทหารเวียดนามที่เคยอยู่รักษาสมเด็จพระนารายณ์ราชา (ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, 2513: 144) ก็คงจะถูกเรียกกลับไปเมืองของตัวเองแต่ก่อน ค.ศ.1775 นั้นแล้ว และเป็นได้ยากที่จะหวังความช่วยเหลือจากทหารญวนได้อีก ด้วยเหตุนี้มากกว่าที่ทำให้สมเด็จพระอุทัยราชาองค์ตนยอมถวายราชสมบัติแด่สมเด็จพระรามราชาองค์นั้นใน ค.ศ.1775 ส่วนพระองค์ลงมาอยู่ในที่พระมหาอุปโยราช และสิ้นพระชนม์ใน ค.ศ.1777 เวลานั้นพระองค์เองพระชนม์ได้ 5 ปี และปรากฏต่อมาในพงศาวดารว่าได้ ออกญาศรีพิทวงษา (ปก) เป็นบิดาเลี้ยง⁹

สมเด็จพระรามราชาองค์นั้นทรงราชย์อยู่เพียง 5 ปี ขุนนางฝ่ายสมเด็จพระอุทัยราชาองค์ตนก็เป็นกบฏ กุมเอาสมเด็จพระรามราชาองค์นั้นไปสำเร็จโทษเสียใน ค.ศ.1779 แล้วสมเด็จพระฟ้าทะละหะมุก็ตั้งตนเป็น “อุปราชบพิตร” ยกพระองค์เองซึ่งเป็นโอรสในสมเด็จพระอุทัยราชาองค์ตนขึ้นทรงราชย์ เวลานั้นพระชันษาได้ 7 ปี

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536: 548) เสนอไว้ว่า เหตุของกบฏในคราวนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากตระกูลเหงวียนกลับมาตั้งมั่นที่ชาดิงห์ได้อีกครั้ง และพยายามแผ่อิทธิพลเข้ามาในกัมพูชาโดยหวังจะได้กำลังคนและอาวุธไปใช้ในการปราบกบฏเต๋ยเซิน พระยาพระเชมรากลุ่มหนึ่งสบจังหวะจึงดึงเอาเวียดนามมาคานอำนาจกับ

⁹ พงศาวดารไทยว่าเป็นพระพี่เลี้ยง

ยศและราชทินนามที่ ออกญาศรีพิทวงษา น่าจะตรงกับที่ พระยาศรีพิทวงศา นายคลัง โทษนาสาลี ขุนนางฝ่ายพระมหาอุปโยราช (ทำเนียบนามภาคที่ 3, 2465: 39) ด้วยพระองค์เองนั้นเป็นราชบุตรในสมเด็จพระนารายณ์ราชาองค์ตนซึ่งหลังถวายราชสมบัติแด่สมเด็จพระรามราชาองค์นั้นแล้วสถิตอยู่ในที่สมเด็จพระมหาอุปโยราช ออกญาศรีพิทวงษาปกผู้นี้ ต่อมาได้เป็นที่ ออกญาวัง ออกญากลาโหม สมเด็จพระฟ้าทะละหะ ตามลำดับ

ไทยซึ่งหนุนหลังสมเด็จพระรามาธิบดีของคันทูและวางแผนปลงพระชนม์สมเด็จพระรามาธิบดีของคันทูเสีย

ครั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินทราบข่าวว่าพระยาพระเชมรินทร์ไปเข้าข้างเวียดนามจึงให้เจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) เป็นแม่ทัพยกไปตีกรุงกัมพูชาใน ค.ศ.1781 (ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, 2513: 159; พระราชพงษาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 244 และ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2539: 29) สมเด็จพระเจ้าตากสินก็ขอทัพเวียดนามมาช่วย แต่ครั้งนั้นเกิดจลาจลในกรุงธนบุรี ทัพไทยจึงถอยกลับไปเสียก่อน

ในปลายปี ค.ศ.1782 ออกญากลาโหม (โสรั) ก็ขอรับพระราชทานพระยายมราช (แบน) ออกไปทำราชการในกรุงกัมพูชา¹⁰ เพื่อเอาเป็นพวกร่วมกันวางแผนฆ่าสมเด็จพระเจ้าตากสิน (มู) กับออกญาจักรี (เบียง) เมื่อแผนสำเร็จแล้วพระยายมราช (แบน) ก็ลอบฆ่าสมเด็จพระเจ้าตากสิน (โสรั) เสีย แล้วตั้งตนเป็นสมเด็จพระเจ้าตากสิน แต่ครั้นข้าของสมเด็จพระเจ้าตากสิน (โสรั) สมคบกับจามยกทัพเข้ามา สมเด็จพระเจ้าตากสิน (แบน) สู้ไม่ได้ก็พากันพระองค์เอง และออกญากลาโหม (ปก) ซึ่งเป็นบิดาเลี้ยง กับสมเด็จพระท้าวทั้ง 2 และสมเด็จพระพี่นางทั้ง 3 เข้ามายังกรุงเทพมหานคร ครั้งนั้นทรงตั้งสมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (เชมร่าเป็นที่ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์) พระพี่นางทั้ง 3 นั้นกรมพระราชวังบวรรมหาสุรสิงหนาทรับเป็นพระสนม¹¹ ข้างพระองค์เองนั้น

¹⁰ พระยายมราช (แบน) เป็นข้าหลวงเดิมในสมเด็จพระรามาธิบดีของคันทูกับทั้งฝักฝ่ายไทยอย่างชัดเจน รอดมาได้ในคราวที่ขุนนางฝ่ายสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชของคันทูเป็นกบฏเพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับพวกกบฏอยู่ด้วย ความขื่อนี้พงษาวดารเชมร่าเพราะพระยายมราชเป็นเพื่อนรักกันกับออกญากลาโหมโสรัซึ่งฝ่ายกบฏ ยมราชแบนจึงไม่เป็นอันตราย (ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, 2513: 157) หลังเหตุการณ์ครั้งนั้นก็ถูกเรียกตัวเข้าไปจำไว้ในกรุงธนบุรี (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2539: 28) ก่อนที่เจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) จะขอรับพระราชทานตัวออกไปทำราชการสงครามใน ค.ศ.1781 นั้น

¹¹ พงษาวดารไทยว่า นักองคมีญี่สิ้นพระชนม์เสียก่อน ยังแต่นักองคคือนักองคเภาที่ได้เป็นพระสนมเอก พระองค์คือเจ้าจอมมารดาใน พระองค์เจ้าหญิงกัมพูชนคร และพระองค์เจ้าหญิงวงศมาลา ส่วนพระองค์เภาเป็นเจ้าจอมมารดาในพระองค์เจ้าหญิง และพระองค์เจ้าหญิงปุก (ราชสกุลวงศ์, 2536: 82-84)

พระราชทานตำแหน่งให้ประทับที่คอกกระบือ ให้ออกญาภูลาโหม (ปก) อยู่รักษา ในเวลานั้นพระชนมายุได้ 10 ปี

ไม่ปรากฏว่าช่วงเวลาที่เราองค์เองประทับอยู่ในกรุงเทพมหานครนั้น ทรงกระทำการกิจอันใดบ้าง ถ้าเป็นอย่างที่ สมเด็จพระยาตากษานาภาพ ทรงกล่าวไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาชุบเลี้ยง เป็นพระราชบุตรบุญธรรมมาแต่พระเยาว์ ก็คงจะต้องได้ทรงอักษรสมัยอย่างไทย ตามแบบลูกเธอในเวลานั้น และก็เป็นที่ได้ว่าจะทรงอักษรสมัยอย่างเขมรควบกัน ไปด้วย นอกไปจากนั้นยังต้องขึ้นเฝ้าเป็นประจำ โดยที่เฝ้านั้นอยู่ฝ่ายซ้ายถัดจาก สมุหนายก (จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี, 2501: 189)

ลพ.ศ.2329 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็โปรดให้สร้างวัง พระราชทานพระองค์เองที่บริเวณคลองซุดใหม่ เยื้องปากคลองหลอดข้าม (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2539: 83) เวลานั้นพระชนม์ได้ 14 ปี ไม่มีหลักฐานว่า จะได้ผนวชสามเณร แต่ถ้าได้ผนวชสามเณรอาจเป็นได้ว่าจะโปรดให้ผนวชเป็น ทางนาคในคราวที่ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรทรงผนวชใน ค.ศ.1788

ระหว่างที่ประทับอยู่ในกรุงเทพฯ พระองค์เองมีพระราชโอรสที่ประสูติแต่นักแม่นางหลายพระองค์คือ ใน ค.ศ.1791 พระองค์ขึ้นประสูติแต่นักแม่นางโอด ค.ศ.1793 พระองค์พิมพ์ประสูติแต่นักแม่นางแก ค.ศ.1794 พระองค์สงวนประสูติแต่นักแม่นางโอด และปีเดียวกันนี้ พระองค์อ้อมก็ประสูติแต่นักแม่นางรด

ใน พ.ศ. 1794 พระชนมายุได้ 22 ปี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็โปรดให้พระองค์เองผนวชในคราวเดียวกับ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาบดี ¹² กับพระพงษ์นรินทร์ ¹³ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วไปจำพรรษา ณ วัดสมอราย ครั้นออกพรรษาแล้วก็ลาสิกขาบท จากนั้นก็ทรง

¹² พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ประสูติแต่สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี รับพระราชทานอุปราชภิเษกในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ราชสกุลวงศ์, 2536: 7)

¹³ คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าทิศพงศ์ พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าตากสินที่ประสูติแต่กรมบริจาภักดี ศรีสุตารักษ์ (ฉิม) ชิดาเจ้านคร (ลำดับสกุลเก่าบางสกุล ภาคที่ 4, 2480: ข)

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระองค์เอง ออกไปครองกรุงกัมพูชา และตั้งออกญา
กลาโหม (ปก) เป็นที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าทะละหะออกมาทำราชการด้วย และพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงขอเขตแดนเมืองปัตภูมิบอง และเมืองเซียม
เรียบให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ปกครอง (ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา,
2513: 179; เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2539: 152-153) เรื่องนี้ เอกสารมหาบุรุษ
เขมรว่า สมเด็จพระนารายณ์องค์เองถวายให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกทรงยืมเฉพาะพระองค์สิ้นแผ่นดินเมื่อไรก็จะขอคืน (เผด็ สุต, ฅกสภ
ษยาบุรุษไธรร ภาตศึ 6, 2000: 70-71)

สมเด็จพระนารายณ์รามองค์เองเสด็จเข้ามากรุงเทพฯ ครั้งหนึ่งในราว
เดือนเมษายน ค.ศ.1796 และถวายบังคมลากลับกรุงกัมพูชาในตอนกลางปี
(ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, 2513: 182 และ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2539: 160)
นำเชื่อว่าสมเด็จพระนารายณ์รามองค์เองจะได้นำพงศาวดาร “ฉบับนักองเอง”
ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในคราวนี้ (ดู ธิบตี บัวคำศรี, 2545: 48-49) และเมื่อเสด็จกลับ
ถึงกรุงอดดงต์ได้ไม่นาน ก็ประชวรเสด็จสวรรคตในปลาย ค.ศ.1796¹⁴ ก่อนจะสวรรคต
นั้นมีพระราชโอรสประสูติแต่นักแม่นางรด พระนามพระองค์ทอง

เวลานั้น พระองค์จันผู้ราชบุตรผู้ใหญ่ในสมเด็จพระนารายณ์รามองค์เอง
มีชนมายุได้เพียง 6 ปี ราชการกรุงกัมพูชาทั้งนั้นจึงต้องไว้แก่สมเด็จพระเจ้าฟ้าทะละหะปก
จนกระทั่ง ค.ศ.1806 สมเด็จพระเจ้าฟ้าทะละหะปกซึ่งในเวลานั้นพำนักอยู่ ณ กรุงเทพฯ
ก็ถึงแก่อสัญกรรม ปีเดียวกันนั้นเองพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ก็อภิเษกพระองค์จันซึ่งชันษาได้ 16 ปี เป็นสมเด็จพระอุทัยราชาครองกรุงกัมพูชา
ธิบตี

¹⁴ เมื่อข่าวทราบเข้ามาถึงกรุงว่าสมเด็จพระนารายณ์รามธิบตีสวรรคตนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกให้มีท้องตราออกไปยังกรุงกัมพูชาให้เชิญพระศพสมเด็จพระนารายณ์รามธิบตี
เข้ามาจะพระราชทานเพลิงในกรุง ครั้งนั้นขุนนางเข้าชื่อกราบบังคมทูลทัดทานไว้โดยอ้างว่าจะเป็น
อุบารห์แก่พระนคร ประจวบกับมีข่าวศึกพม่า ก็โปรดให้งดเสย (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2539: 162)
ความข้อนี้ในพงศาวดารเขมรกล่าวถึงแต่ว่ามีศึกพม่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงให้
งดการเชิญพระศพเข้ามาในกรุงนั้นเสย (ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, 2513: 182-183.) ยกคำกราบ
บังคมทูลของขุนนางไทยที่ว่าจะเป็นอุบารห์แก่พระนครเสย

ที่ทางของสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เองในประวัติศาสตร์กัมพูชาคริสต์ศตวรรษที่ 19-20

ทำเนียบพระราชาคณะและขุนนางที่สมเด็จพระจันทราชาทรงตั้งในตอนคริสต์ศตวรรษที่ 16 นั้น ตรงกับทำเนียบพระราชาคณะและขุนนางครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เองในคริสต์ศตวรรษที่ 18 (ทำเนียบนามภาคที่ 3, 2465: 3, 18, 25, 34) กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ผู้คัดชำระพงศาวดารนำทำเนียบพระราชาคณะและข้าราชการครั้งคริสต์ศตวรรษที่ 18 ไปวางลงในคริสต์ศตวรรษที่ 16

ข้อสรุปอย่างนี้ไม่ต่างอะไรจากเมื่อ ไมเคิล วิคเคอรี (Vickery, 1977) ศึกษาพงศาวดารเขมรที่กล่าวถึงเหตุการณ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 14-16 แล้วได้ข้อสรุปหนึ่งว่า ผู้แต่งชำระพงศาวดารเขมรในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ไม่มีความรู้เกี่ยวกับเขมรก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 16 เลย แต่จะหยิบโครงเรื่องจากคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 ไปวางไว้คริสต์ศตวรรษที่ 14-15 วิคเคอรี (Vickery, 1979: 136) ยังกล่าวไว้ด้วยว่า พงศาวดารที่คัดชำระในชั้นหลังลงมาโดยใช้พงศาวดารฉบับโงงเป็นต้นฉบับนั้น ได้เสริมการบรรยายเหตุการณ์เพิ่มบทสนทนา และมีเรื่องมุขปาฐะจำนวนมากแทรกเข้ามาด้วย

แต่ออกจะเกินเชื่อไปที่จะกล่าวว่า ชาวเขมรในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ไม่รู้เรื่องที่เกิดขึ้นที่เกิดขึ้นก่อนนั้นไม่ถึง 100 ปี การยกความที่เกิดขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เองมาไว้ในแผ่นดินสมเด็จพระหริรัถย์รามาองค์ทองซึ่งทำให้แผ่นดินนั้นสำคัญมากยิ่งขึ้นจึงไม่ใช่เพราะไม่รู้ แต่เพราะด้วยเหตุปัจจัยอื่น

ไม่แต่เฉพาะในพงศาวดารที่ให้ความสำคัญแก่สมเด็จพระหริรัถย์รามาองค์ทอง เจ้านายสายราชสกุลนโรดมและสิสุวดีที่ซึ่งครองราชย์ในกรุงกัมพูชาตั้งแต่ครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมานั้น ก็นับสายราชสกุลไปเพียงแต่สมเด็จพระหริรัถย์รามาองค์ทองซึ่งนับถือกันว่าเป็นปฐมกษัตริย์ของกษัตริย์ที่ปกครองกัมพูชาในปัจจุบัน (Armstrong, 1964: 33) แม้ว่าจะสามารถย้อนสายราชสกุลกลับไปได้ถึงสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เอง (ครองราชย์ ค.ศ.1779-

1796) หรือไกลกว่านั้น เพราะสมเด็จพระหริรัถย์รามองค์ทวง (ครองราชย์ ค.ศ.1847-1860) ซึ่งเป็นสมเด็จพระวราชบิดาในสมเด็จพระนโรดม (ครองราชย์ ค.ศ.1860-1904) กับสมเด็จพระสีสุวดี (ครองราชย์ ค.ศ.1904-1927) ซึ่งเป็นต้นราชสกุลนโรดมและสีสุวดีโดยลำดับนั้น เป็นพระราชโอรสสุดท้องในสมเด็จพระนารายณ์รามองค์เอง

การนับสมเด็จพระหริรัถย์รามองค์ทวงเป็นต้นราชสกุลยังเห็นได้ในหนังสือเรื่อง *The Royal House of Cambodia* ซึ่งต้องนับได้ว่าเป็นหนังสือราชสกุลวงศ์ฉบับหลวงเพราะเขียนโดย Julio A. Jeldres (Jeldres, 2003: 20-23) ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้บันทึกพระราชชีวประวัติอย่างเป็นทางการในพระองค์ (His Majesty's Official Biographer) จากพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระนโรดมสีหนุใน ค.ศ.1993 นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญฉบับแรกของกัมพูชาใน ค.ศ.1947 รวมถึงรัฐธรรมนูญทุกฉบับในสมัยที่กัมพูชาเป็นราชอาณาจักรที่กำหนดว่า เจ้านายที่จะทรงราชย์ในกรุงกัมพูชาต้องสืบสันตติมาจกสมเด็จพระหริรัถย์รามองค์ทวง (บุคณัฎฐะธัญไธ ธิฎฐา 1947-1999, (n.d.): 112 และ ญัตติญญบัญญัติ1959: 8)

กล่าวจำเพาะพยานวัตถุ พระบรมรูปครึ่งพระองค์ของอดีตพระมหากษัตริย์พระมหากษัตริยานีกรุงกัมพูชาซึ่งประดิษฐานอยู่ในท้องพระโรงพระที่นั่งเวาวินิจัยในพระบรมราชวังราชธานีพนมเปญ ที่นับได้ 6 พระองค์ คือ สมเด็จพระหริรัถย์รามองค์ทวง สมเด็จพระนโรดม สมเด็จพระสีสุวดี สมเด็จพระสีสุวดีมุนีวงศ์ (ครองราชย์ ค.ศ.1927-1941) สมเด็จพระนโรดมสุรามริต (ครองราชย์ ค.ศ.1955-1960) และสมเด็จพระมหากษัตริยานีสีสุวดีกฤษมะนารัตน์ ก็เป็นพยานที่ดี และนี่ยังไม่นับรวมพยานวัตถุอื่นๆ ที่มีอีกมาก

คำถามคือว่า เหตุอันใดที่ทำให้เจ้านายราชสกุลนโรดมและสีสุวดีก็นับสายราชสกุลของตนกลับไปเพียงสมเด็จพระหริรัถย์รามองค์ทวง กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าเหตุใดเจ้านายเขมรในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เรื่อยมา ให้ความสำคัญกับแผ่นดินสมเด็จพระหริรัถย์รามองค์ทวงมากกว่าแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์รามองค์เอง

คำตอบที่จะอยู่ที่เพราะ ช่วงรอยต่อระหว่างแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เองกับสมเด็จพระท้าวสุริยวงศาองค์ที่สองซึ่งมีกษัตริย์และกษัตริยานีทรงราชย์สองพระองค์นั้น เป็นช่วงเวลาของความขมขื่นอย่างที่สุดสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์กัมพูชา บ้านเมืองเป็นกลียุค ทักษายามและญวนรุกเข้ามาในดินแดนกัมพูชา (เกี่ยวกับเรื่องนี้ดู ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, 2513: 179-356; Chandler, 1998: 117-136; เหม่ สุต, ฅกสภามหาบุรุษไธว ภาตฉี 6, 2000: 66-91; เหม่ สุต, ฅกสภามหาบุรุษไธว ภาตฉี 7, 2000: 1-21 และ Khin Sok, 2002) ความทุกข์ร้อนของปวงอาณาประชาราษฎร์เป็นดังที่บันทึกไว้ในพงศาวดารฉบับนพรัตน์ว่า

ครั้งนั้น ฮ่องเล็งกุ่น ชื่อ เส่า เป็นบาทหลวงรักษาเมืองพนมเปญ มั่นกระทำให้บรรดาข้าราชการน้อยใหญ่ แลไพร่บ้านพลเมืองได้รับความเดือดร้อนต่างๆ นาๆ มั่นบังคับให้สวมเสื้อกางเกงโพกศีรษะอย่างญวนแลบังคับขุนนางเข้าไปโฮว (ค่านับเฝ้า) มั่นทุกวัน แลมั่นตั้งชื่อขุนนางเขมรเปลี่ยนเป็นภาษาญวน เรียกว่าองจัญพอโดยกลางลานต๋องตรา แล้วเกณฑ์ให้ราษฎรเขมรทำไร่ไถนาให้มัน บรรดาราษฎรเขมรได้รับความเดือดร้อนอย่างสาหัส ไม่แต่เท่านั้น มันคิดจะยึดเอาพระนครประเทศเขมรทั้งหมดให้อยู่ในกำมือของมัน มันจึงจัดตั้งให้องอานกู ฮ่องเวียมนี่ อำนาจบังคับบัญชาหัวเมืองตลอดพระราชอาณาจักร

ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, 2513: 250-251

ในเอกสารมหาบุรุษเขมรฉบับพิมพ์ 76 เล่มนั้น ห้ายเล่มที่ 75 เป็นโฆษณาหนังสือ ก้อมพบแดง (ดู เหม่ สุต, ฅกสภามหาบุรุษไธว ภาตฉี 7, 1991: 1198-1200 ความตอนนี้อยู่ถูกตัดออกไปจากฉบับพิมพ์ ค.ศ.2000) ก้อมพบแดง แปลว่า ทำน้ำขานายทก นัยของคำนี้อิงอยู่กับเหตุการณ์ตอนเวียดนามเข้ายึดครองกัมพูชาในแผ่นดินสมเด็จพระอุทัยราชาองค์จันทร์ (ครองราชย์ ค.ศ.1806-1835) และสมเด็จพระศรียงค์มณี (ครองราชย์ ค.ศ.1835-1847)

เล่ากันมาว่าเมื่อทหารญวนบังคับใช้แรงงานราษฎรเขมร โดยเฉพาะในราว ค.ศ.1820 ที่ชาวกัมพูชาจำนวนมากถูกเวียดนามเกณฑ์มาขุดคลองซึ่งได้ชื่อในภายหลังว่าคลองวินท์เต้นั้น นอกจากงานที่เต็มไปด้วยยากแค้นแสนสาหัสแล้ว ราษฎรเขมรยังถูกกระทำทารุณกรรมต่างๆ นานา ประการหนึ่งคือ เอาหัวคนเขมรมาทำเป็นก้อนเส้าสำหรับตม่น้ำขงซาให้แก่นายทหารเวียดนาม¹⁵ เล่ากันมาอีกว่าทหารเวียดนามบังคับไม่ให้คนเขมรที่ถูกเอามาทำเป็นก้อนเส้ากระดุกกระดิกจนทำให้กาดตม่น้ำพลัดตกลงมา อันเป็นที่มาของสำนวน *ก้อมพบแดง* นี้เอง โฆษณาหนังสือ *ก้อมพบแดง* ในเอกสารมหาบุรุษเขมร จึงตั้งเป็นคำถามไว้ว่า “เมืองเขมรไม่มีหินหรืออย่างไร ทำให้ญวนเอาหัวคนเขมรไปทำเป็นหินก้อนเส้า?” (เห็บ สุต, ฅกสภษบาบุรุษเฮมร ภคธิ 7, 1991: 1198-1200) และไม่เพียงแต่จะต้องทนทุกข์ทรมานจากเวียดนามเท่านั้น ชาวเขมรจำนวนมากต้องทนทุกข์จากการถูกเกณฑ์กำลังคนและเสบียงโดยทัพสยามเพื่อยกไปรบกับเวียดนามอีกด้วย

ความทุกข์ยากอย่างแสนสาหัสทางกาย กับทั้งความขมขื่นทางใจ คงทำให้ชาวเขมรนี้กอยากจะลืม พอกับที่เรื่องราวนี้จะถูกจารึกลงในความทรงจำจากรุ่นสู่รุ่น กล่าวเฉพาะพระวงศ์กรุงกัมพูชา เรื่องความวิบัติของแผ่นดินในราชย์ของสมเด็จพระอุทัยราชาองค์จันท์และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอองค์มีเป็นบาดแผลประวัติศาสตร์ที่รักษาไม่ได้ วิธีที่ดีที่สุดคือตัดทิ้งไป อาจเพราะเช่นนี้กระมัง กษัตริย์และเจ้านายเขมรในปัจจุบันจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องนับว่าตนเองสืบสายราชตระกูลมาจากสมเด็จพระศรีสุริเยศรามาองค์จาง เพื่อที่จะข้ามความวิบัตินั้นเสีย

ด้วยเหตุประการนี้เอง พงศาวดารฉบับพันพริตต์จึงยกเอาเรื่องสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เองตั้งระเบียบราชการซึ่งนับเข้าในการฟื้นฟูประเทศ มาไว้ในแผ่นดินสมเด็จพระศรีสุริเยศรามาองค์จาง

¹⁵ ดูภาพนี้ได้ในหน้าปกหนังสือ *L'annexion du Cambodge par les vietnamiens au XIXe siècle, d'après les deux poèmes du Vénérable Bâttum Baraméy Pich* (Khin Sok, 2002)

ส่วนที่พงศาวดารฉบับโง (ค.ศ.1818) ยังคงเรื่องสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เองตั้งระเบียบราชการไว้เป็นเรื่องที่เข้าใจได้ เพราะพงศาวดารฉบับนี้คัดชำระในแผ่นดินสมเด็จพระอุทัยราชาองค์จันทน์ ราชโอรสในสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เอง ซึ่งเป็นเวลาที่ความทุกข์ยากเพิ่งจะตั้งเค้า ขณะที่เอกสารมหาบุรุษเขมร (ค.ศ.1969) นั้น เดินตามอย่างพงศาวดารฉบับนพรัตน์ (ค.ศ.1877) แต่ยังเห็นเค้าของการยกย่องสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เองอย่างที่มาในพงศาวดารฉบับโง เป็นแต่พงศาวดารฉบับโงสรรเสริญสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เองด้วยกรณียกิจฟื้นฟูประเทศ ขณะที่เอกสารมหาบุรุษเขมรสรรเสริญสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เองด้วยบุญญาภิสมภารของพระองค์อันปรากฏชัดในเรื่องตอนสมภพพระองค์เอง

พงศาวดารฉบับโงเล่าเรื่องตอนสมภพพระองค์เองไว้ว่า “ลัศักราช 1135 สกมเสงนักษัตร พระบาทบรมมพิตร (สมเด็จพระอุทัยราชาองค์ตน) พระองค์มีแม่นางหนึ่งชื่อนักนางไชย มีครรภ์ได้สิบเดือนสมภพพระราชบุตรองค์หนึ่ง ทรงพระนามนักร้องเอง จึงพระองค์เปลี่ยนชื่อแพรงปักปัดเรียกว่า “แพรงเมียนลียก” (พงษาวดารเขมร, 2537: 215 – ความในวงเล็บเป็นของผู้เขียน) ความตรงกับพงศาวดารฉบับนพรัตน์ (ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา, 2513: 145) ขณะที่เอกสารมหาบุรุษเขมรก็เล่าความตอนสมภพพระองค์เองไว้พิสดารกว่ากันมาก

เรื่องตอนสมภพพระองค์เองที่มาในเอกสารมหาบุรุษเขมรจับความที่สมเด็จพระอุทัยราชาองค์ตนเสด็จไปทรงเยี่ยมอาการประชวรของสมเด็จพระสุคนธาธิปติพิม ซึ่งเป็พระมหาเถระที่สมเด็จพระนารายณ์ราชาองค์ตนทรงเคารพนับถือมาแต่ก่อน เพราะสมเด็จพระสุคนธาธิปติพินั้น “พระองค์ทรงคัมภีร์พระไตรปิฎกจบ ไม่มีติดขัดในอรรถธรรมใดเลย ๙ พระบาทสมเด็จพระนารายณ์ราชาทรงสบพระทัยกับพระมหาเถรนั้นนัก ๙ ทรงนิมนต์มาสำแดงธรรมเทศนาถวายทุกวันอุโบสถ ๙ ทรงบริจาคราชทรัพย์จตุปัจจัยไตรจีวรบุษยาพระธรรมเทศนา”

(เมฆ สุท, ฅกสภมยภษบຸຣສໄຊ ກຳຕິຢີ 6, 2000: 11)¹⁶ ແລະໃນຄັ້ງທີ່ເສັດຈກລັບມາ ຈາກເວີຍດນາມຫລັງຈາກທີ່ເສັດຈໜີທັພສມເດັຈພຣະເຈົ້າຕາກສິນ (ເມໄ ສຸຕ, ປ ກສາຍຍາບຸຣສໄຊ ກຳຕິຢີ 6, 2000: 15-18) ກໍ່ທຣງເລືອກທີ່ຈະປະທັບຢູ່ໄກລັກັບວັດ ຂອງສມເດັຈພຣະສຸດນຳຣາຢືປິມ (ເມໄ ສຸຕ, ປ ກສາຍຍາບຸຣສໄຊ ກຳຕິຢີ 6, 2000: 21) ເມື່ອສມເດັຈພຣະອຸທັຍຣາຂອງຄັຕນທຣງທອດພຣະເນຕຣເື່ນວ່າສມເດັຈພຣະສຸດນຳຣາ ຢືປິມປະຊວຣໜັກກໍ່ທູລສມເດັຈພຣະສຸດນຳຣາຢືປິມ

ໂຍມເື່ນພຣະອາກາຣໂຣຊື່ຕັດເວລານີ້ເກີດທຣຣມສັງເກດພັນປຣມາດ ຯ ປະກາຣໜື່ງ ໂຍມເື່ນພຣະຣາຊບຸຕຣາຈະກອບກອຣພຣະຣາຊາຢືຕໍ່ພຣະປຣະຍູຣວງສໄລຍ ຯ ຖ້າເື່ນມີ ກະສັຕຣຈະເສວຣາຊສມປິດແລ້ວ ພຣະນຣຈະສູຍເປັນແນ່ ຯ ໂຍມຂຸມພຣະກຸຣຸນາ ຂອນິມຕ໌ພຣະຊິຕັນໃຫ້ເມຕຕາມາຈັບປຸກສນຣິກັບໂຍມເກີດ ເພື່ອຈະຣັບຊ່ວຍທຳນຸ່ມຳຣຸ່ງ ພຣະນຣດ້ວຍ ແລ້ວພຣະພຸທຣສາສນາກໍ່ຈະຖກເຄີງຣຸ່ງເຣື່ອງຕ່ອນນໄປດ້ວຍ ຯ

ເມໄ ສຸຕ, ປ ກສາຍຍາບຸຣສໄຊ ກຳຕິຢີ 6, 2000: 22

ສມເດັຈພຣະສຸດນຳຣາຢືປິມກໍ່ຣັບນິມຕ໌ ແລະເລືອກຈະມາປຸກສນຣິໃນຄຣຣກ໌ຂອງນັກແມ່ນາງ ໄຊຄອຍາວ “ຊື່ງເປັນມເື່ນຍິງ [ແມ່ນາງ] ຕຳຊັກດີກ່ວາເຂາ...ໂດຍທຣງມີພຣະທັຍອນຸເຄຣາຣ໌ ໃຫ້ເື່ຍະມເື່ນຍິງ [ນັກແມ່ນາງ] ນັ້ນມີເກີຣຕືຂື້ອເສີຍສູງສ່ຣຸ່ງເຣື່ອງກັບເຂາ” (ເມໄ ສຸຕ, ປ ກສາຍຍາບຸຣສໄຊ ກຳຕິຢີ 6, 2000: 23)

ໃນຕອນຈະສຸດຕັ້ນ ເອກສາຣມທາບຸຣຸຊໝຣເລ່າຄວາມໄວໂດຍພິສຕາຣຕັງວ່າ “ສມເດັຈພຣະສຸດນຳຣາຢືປິມທຳນທຣາບອາກາຣສັງຂາຣພຣະອຣຄ໌ວ່າຈະແຕກທຳລາຍແລ້ວ ທຣງຣຳລືກພຸທຣາຊສຸດືອຍາງມັ່ນຄຣໃນພຣະທັຍ ຯ ທຣງຍັງລ່ຣໃນຜານໂລກຢືເປັນ ອາຣມຸຸ ທຣງລະສັງຂາຣສຸດໄປໃນເຟລານັ້ນ ຯ ໂດຍອຳນາຈບຸຣຸຊຍາສມກາຣ ພຣະອຣຄ໌ ອັສຕຈຕນັ້ນກໍ່ບັນດາລ໌ໃຫ້ຖາສຸຣເສີຍໃນອາກາສຕຸຸມີຟ້າຝາທັງ 8 ທິຕ” (ເມໄ ສຸຕ, ປ ກສາຍຍາບຸຣສໄຊ ກຳຕິຢີ 6, 2000: 23)

¹⁶ ພຣະບາທສມເດັຈພຣະນາຣາຍຸໂຣາຊາຄືພຣະບຣມນາມຂອງສມເດັຈພຣະອຸທັຍຣາຂອງຄັຕນ

เอกสารมหาบุรุษเขมรเป็นเอกสารเพียงชิ้นเดียวที่ให้อำนาจพระองค์เองไว้ โดยว่าตรงกับ“วันขึ้น 15 ค่ำ เดือนพฤษภาคม ปีมะเส็ง ปัญจศก” ตรงกับวันประสูติในสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น และกล่าวถึงเหตุการณ์ในวันสมภพไว้ว่า “เพลาประสูตินั้น บังเกิดเป็นอัศจรรย์ บนอากาศภาสุรเสียงสะท้อนสะท้อนเลื่อนลั่นดุจฟ้าผ่า” (เมฆ สุท, ฅกสภษยาบาบุรุษไธ ภาตธี 6, 2000: 25)

คดีเรื่องกษัตริย์คือโพธิสัตว์ไม่ปรากฏชัดเท่าไรนักในพงศาวดารกัมพูชาอย่างไรก็ดี ความบรรยายถึงสมเด็จพระอุทัยราชาของคตณ และสมเด็จพระนารายณ์รามาพระองค์เองที่มาในเอกสารมหาบุรุษเขมรเป็นข้อยกเว้น

ความบรรยายถึงสมเด็จพระอุทัยราชาของคตณจะเน้นไปที่ความปรารถนาในพุทธภูมิเป็นพิเศษ คือกล่าวถึงในจำนวนครั้งที่มากกว่าและบรรยายพิสดารกว่ากษัตริย์พระองค์อื่นๆ ซึ่งตั้งความปรารถนาในพุทธภูมิเช่นกัน ดังว่า

(สมเด็จพระอุทัยราชาของคตณ) ทรงประกอบโดยทศพิธราชธรรมมหาประเสริฐ ๙ เสด็จจำหน่ายพระราชทรัพย์ระดับบูชาพระรัตนตรัยทั้ง 3 เป็นอาภรณ์ ๙ ทรงเคารพนับถือพระพุทธรูปอย่างมั่นคง ๙ ทรงพระราชทานโสมม¹⁷ ยากมนุญย์เชิญใจทูลดอนาถา สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก แล้วเสด็จบริจาคราชทรัพย์ซ่อมแซมพระวิหารศาลาทุกในกรุงอดตงคฤาเจียรบพระอาราม ๙ ทรงมีพระทัยปรารถนาเมตตาข้าราชการกับบรรดาราชภูรทั้งปวง ๙ เสด็จอบรมสั่งสอนให้เว้นจากทุจริตกรรมนำอดมาพ้นจากภัยจตุรบาบทั้ง 4 ๙ ทรงมีพระทัยปรารถนาเป็นพุทธภูมิพระองค์หนึ่งในอนาคต เพื่อจะโปรดสัตว์ให้พ้นจากวัฏสงสาร ๙

เมฆ สุท, ฅกสภษยาบาบุรุษไธ ภาตธี 6, 2000: 8

¹⁷ คำว่า “โสมม” (อ่านว่า ชะ-โมม) นั้น ฅณานุกรมเขมรฉบับพุทธศาสนบัณฑิตยให้ความหมายไว้ว่า “คนขอทาน” (ไธธลฤทษไธ ภาตธี 2 ฅ-ห, 1968: 1460) ในที่นี้ก็จะใช้ว่าโสมมแทนที่จะใช้ว่าคนขอทาน

ทั้งในอีกที่หนึ่งก็ว่า “ทรงมีพระทัยประกอบโดยเมตตากรุณา ปราบปรามสัมมาสัมโพธิญาณ จานงหมายจะโปรดสัตว์ให้พ้นจากวิญญูสงสาร” (เมฆ สุต, ฅกสมรยาบารุสโฮร ภาตธึ 6, 2000: 21) และที่หนึ่งว่า “พระองค์ปรารภนาพระโพธิญาณจะเปลื้องทุกข์สัตว์ทั้งปวงยิ่งนัก ฯ” (เมฆ สุต, ฅกสมรยาบารุสโฮร ภาตธึ 6, 2000: 26)

ที่พิเศษกว่ากษัตริย์พระองค์อื่น ๆ คือในตอนทึทรงยกเหตุขึ้นมำเล้าโลมเสนาบตีมนตรึของพระองค์ให้เห็นพร้อมตามพระองค์ซึ่งการจะเวนราชสมบัติพระรำนทานสมเด็จพระรำนราชองคืนนัั้น เอกสารมhapuruxemr บรรยายว่า

กรึยาซึ่งละราชสมบัตินี้ พระองค์เป็นเจ้าก็ทรงสรเรญด้วย ทรงจัดเป็นทานบารมีอย่างหนึ่ง ฯ พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลำยท่านยอมจะละราชสมบัติเป็นทานทุกพระองค์ ฯ เรืองนี้ท่านทั้งหลำยซึ่งได้สตับพระธรรมวิเสเทศนาจำได้ครบสรรพแล้ว ฯ ประการหนึ่ง ชีวิตของสัตว์นี้ไม่เที่ยงไม่ถาวร ถำมรณะมำถึงเวลาใด เราได้อะไรติดไปด้วย เราจะไม่หลุดพ้นจากอบำลยเลย ฯ

เมฆ สุต, ฅกสมรยาบารุสโฮร ภาตธึ 6, 2000: 27

ความอย่างนี้ไม่ปรากฏในที่แห่งอื่น

ความพรรณนาถึงความละออประเสริฐในสมเด็จพระอุทัยราชองคืตนซึ่งเป็นสมเด็จพระวรราชบิดาของพระองค์เอง กับความเป็นสงฆ์ทรงพระไตรปิฎกและเปี่ยมบุญบารมีในสมเด็จพระสุคนธาธิปตีปิมซึ่งจะได้มำถึอกำเนิดเป็นพระองค์เอง มีเพื่อเสริมพระบุญญาบารมีของพระองค์เอง แต่ดูเหมือนว่าความที่ส่ำแดงซึ่งพระบุญญาบารมีอันวิเศษวิศาลและความเป็นหน่อพุทธำงกูรของพระองค์จะปรากฏอยู่ในตอนก่อนทรงราชย์เท่านั้น แต่เมื่อได้ทรงราชย์แล้วนั้นเรืองราวในแผ่นดินของพระองค์กลับเติมไปด้วยความวุ่นวายและเหตุล่ำจลกระทั่งพระองค์ต้องเสด็จเข้ามาประทับ ณ กรุงเทพฯ และจำงหายไปจากพงศาวดาร ก่อนที่จะกลับคืนมาครองกรุงกัมพูชาอีกครั้ง แต่อยู่ในราชย์ได้เพียง 3 ปี ก็เสด็จสรุคต

บทส่งท้าย: การเมืองของความทรงจำ

นักวิชาการตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวฝรั่งเศส ที่ให้ความสนใจและศึกษาพงศาวดารกัมพูชาในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 มีความเห็นตรงกันว่าพงศาวดารกัมพูชาเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ที่ไม่น่าเชื่อถือ (ดู Maura, 1883: 3 และ Coedès, 1989: 67)

แต่ด้วยเหตุที่ว่า พงศาวดารเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของกัมพูชาหลังสมัยที่นิยมทำจารึก¹⁸ เพราะแม้ในช่วงเวลาดังกล่าวจะมีหลักฐานของชาวตะวันตก แต่ความสนใจที่จะบันทึกเรื่องราวของคนเหล่านั้นมีอยู่อย่างจำกัด ประวัติศาสตร์จากหลักฐานของชาวตะวันตกจึงเป็นเพียง การสังเกตการณ์จากจดจำหรือ เมืองป้อม หรือโรงเก็บสินค้า (van Leur, 1955: 261) ไม่ได้ทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ของกัมพูชามากขึ้นแต่อย่างใด นักวิชาการชาวฝรั่งเศสจึงต้องยอมรับความจริงที่ว่า “เอกสารทั้งหลายของเขมรจัดเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญยิ่งสำหรับการเขียนประวัติศาสตร์ของประเทศ เพราะเหตุว่านักจดหมายเหตุยุโรป จีน และอื่นๆ จะให้ศรัทธาที่แน่นอนซึ่งอ้างอิงได้ แต่พงศาวดารท้องถิ่นเท่านั้นที่จะให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์อย่างต่อเนื่องและประมวลเหตุการณ์ทั้งหลายไว้” (Coedès, 1989: 67) และต้องใช้พงศาวดารเป็นหลักฐานในการเขียนประวัติศาสตร์กัมพูชา

แต่เรารู้ว่า “รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์อย่างต่อเนื่อง” ที่มาในพงศาวดารกัมพูชาไม่ใช่ความจริงเสียทั้งหมด และเรื่องราวจำนวนไม่น้อยก็ “ไม่น่าเชื่อถือ” แต่เรื่องที่ “ไม่น่าเชื่อถือ” เหล่านั้นเองที่สะท้อนให้เห็นความต้องการ ความรู้สึก ความคิดคำนึง ความหวัง ฯลฯ ของผู้คนและยุคสมัยที่แต่งคัด ขำระ พงศาวดารนั้นขึ้นมา (ดู นิธิ และอาคม, 2525; นิธิ, 2543)

¹⁸ จารึกของการบันทึกเป็นภาษาสันสกฤตลงบนจารึกซึ่งพบโดยทั่วไปในสมัยพระนครได้สิ้นสุดลง ในแบบที่เกือบจะเรียกได้ว่าอย่างกระชั้นชิดในยุคหลังพระนคร จารึกภาษาสันสกฤตหลักสุดท้ายที่พบทำขึ้น ในราว ค.ศ.1330 จากนั้นก็เป็นยุคของจารึกภาษาบาลี (Briggs, 1999: 251) และจารึกภาษาเขมร

จารึกภาษาเขมรที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายคือ จารึกนครวัดสมัยหลังพระนคร (Inscriptions modernes d'Angkor – IMA) เกี่ยวกับ IMA ดูใน อูร์ศรี วรตะริน, 2542.

กล่าวอีกอย่างหนึ่ง พงศาวดารรวมทั้งงานเขียนประวัติศาสตร์อื่นๆ คือ บันทึกความทรงจำของผู้คนและยุคสมัย ความที่ต่างกันไปในพงศาวดารและงานเขียนประวัติศาสตร์ฉบับต่างๆ คือพยานของความทรงจำของยุคสมัยที่ต่างกัน นั่นหมายความว่า พงศาวดารและงานเขียนประวัติศาสตร์ฉบับที่อยู่ใกล้กับปัจจุบันที่สุด คือความทรงจำที่ยังมีลมหายใจ

กรณีกิจของสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เองซึ่งมีบันทึกไว้ในพงศาวดารฉบับโงซึ่งเขียนในแผ่นดินสมเด็จพระอุทัยราชองค์จันที่ผู้โอรสที่ถูกยกออกไปวางไว้ในแผ่นดินสมเด็จพระศรีรักษารามาองค์ทวงผู้โอรสสุดท้องอย่างที่มาใน พงศาวดารฉบับนพรัตน์ เอกสารมหาบุรุษเขมร และงานเขียนอื่นๆ ในปัจจุบันที่ลอกความจากงานเขียนทั้งสองนี้ไป ก็คือความทรงจำในปัจจุบันของกัมพูชาที่มีต่อสมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เอง ในขณะที่ *The Royal House of Cambodia* รัฐธรรมนูญ ตลอดจนรูปอนุสาวรีย์ต่างๆ คือความทรงจำในปัจจุบันของกัมพูชาที่มีต่อสมเด็จพระศรีรักษารามาองค์ทวง

สมเด็จพระนารายณ์รามาองค์เองที่มาจากพงศาวดารชั้นหลังจึงเป็นความทรงจำที่เลื่อนกลางเห็นได้แต่เค้าของความสำคัญ แต่นั่นก็เป็นเรื่องส่วนพระองค์ ไม่มีกรณีกิจใดให้น่าจดจำ สิ่งที่ควรให้จดจำก็ถูกถ่ายโอนข้ามช่วงเวลาของความยากลำบากของกัมพูชาไปยังพระราชโอรสองค์สุดท้ายของพระองค์ ซึ่งจะกลายมาเป็นต้นวงศ์กษัตริย์เสวยราชย์ในกรุงกัมพูชาทุกวันนี้

บรรณานุกรม

จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี พิมพ์พร้อมกับฉบับเพิ่มเติม (พ.ศ.2310–2381) และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เฉพาะตอน พ.ศ.2310–2363). 2501. พระนคร: พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส.

“จดหมายเหตุที่พรายวันสมัยกรุงธนบุรี คราวปราบเมืองพุทไธมาศและเขมร เมื่อ พ.ศ.2314” 2528. ใน **ประชุมพงศาวดารเล่ม 40**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

ทำเนียบนามภาคที่ 3 ตำราทำเนียบบันดาศักดิ์กรุงกัมพูชา. 2465. พระนคร: โสภณพิพรรฒนาการ.

ธิบตี บัวคำศรี. 2545. “พงศาวดารกัมพูชาที่แปลชำระและที่นิพนธ์เป็นภาษาไทย ระหว่าง พ.ศ.2339–2459 กับหน้าที่ที่มีต่อชนชั้นปกครองไทย” ใน สุราชัย ยัมประเสริฐ, บรรณาธิการ. **โคลนไม่ติดล้อ คนไม่ติดกรอบ** กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 45-87.

ธิบตี บัวคำศรี. 2548. “เอกสารมหาบุรุษเขมร”: การศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของกัมพูชา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขา วิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2536. **การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มติชน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2543. **ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัตถิยะ. 2525. **หลักฐานทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

- “พงษาวดารเขมร” 2537. ใน ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 1 2457. กรุงเทพฯ: พิมพ์ไทย, หน้า 165-268. **ประชุมพงสาวดารภาคที่ 1-82 ฉบับพิมพ์ครั้งแรก (พ.ศ.2457-2537)** [CD-ROM]. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- “พงสาวดารละแวก ฉบับแปล จ.ศ.1170” 2537. ใน ประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 71 พระนคร: กรุงเทพฯบรรณาคาร, 2481. หน้า 1-69. **ประชุมพงสาวดารภาคที่ 1-82 ฉบับพิมพ์ครั้งแรก (พ.ศ.2457-2537)** [CD-ROM]. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. 2539. **พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฉบับตัวเขียน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- “พระราชพงสาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)” 2528. ใน **ประชุมพงสาวดารเล่ม 40**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.
- พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2**. 2535. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา**. 2513. แปลโดย นายพันตรีหลวง เรืองเดชอนันต์ (ทองดี ธนะรัชต์). พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: แพร่พิทยา.
- ราชสกุลวงศ์ (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม)**. 2536. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ลำดับสกุลเก่าบางสกุล ภาคที่ 4 สกุลเชื้อสายพระราชวงศ์กรุงธนบุรี (ฉบับร่าง)**. 2480.พระนคร: กรมศิลปากร.
- อุไรศรี วรตะริน. 2542. **จาริกนครวัดสมัยหลังพระนคร ค.ศ.1566-ค.ศ.1747**. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์.
- เบญจบุษย์สุธัญไธม์ ปี 1947-1999 [ประชุมรัฐธรรมนูญเขมร จากปี 1947-1999]. n.d. บุต ฐิติ ฐิตเทญ สากลวิญญาน์ยธรร.
- เบญจบุษย์สุธัญไธม์ [รัฐธรรมนูญประเทศกัมพูชา]. 1959. ฐิตเทญ เตะกษุ เตะย ฐิตเทญ ฐิต
- เบญจบุษย์สุธัญไธม์ ภาคที่ 2 ย-ห [วจานุกรมเขมร ภาคที่ 2 โย-อจ]. 1968. เตะกษุ เตะกษุ 5. ฐิตเทญ ฐิต

- เหม่ สุต. 2000. ឯកសារមហាបុរសខ្មែរ ភាគទី 1_2 [เอกสารมหาบุรุษเขมร ภาคที่ 1_2]. ភ្នំពេញ: (n.p.)
- เหม่ สุต. 2000. ឯកសារមហាបុរសខ្មែរ ភាគទី 3_4 [เอกสารมหาบุรุษเขมร ภาคที่ 3_4]. ភ្នំពេញ: (n.p.)
- เหม่ สุต. 2000. ឯកសារមហាបុរសខ្មែរ ភាគទី 5_6_7 [เอกสารมหาบุรุษเขมร ภาคที่ 5_6_7]. ភ្នំពេញ: (n.p.)
- เหม่ สุต. 1991. ឯកសារមហាបុរសខ្មែរ ភាគទី 7 [เอกสารมหาบุรุษเขมร ภาคที่ 7]. ភ្នំពេញ: (n.p.)
- Brunon, Paul និង ស៊ុនហេង មេងណង. 2004. ជនជាតិខ្មែរ ភាគ ២ ស.វ.ទី 15- 1953 [ชนชาติเขมร ภาค 2 ศตวรรษที่ 15 – ถึงปี 1953]. ភ្នំពេញ: ស៊ី.
- Armstrong, John P. 1964. **Sihanouk Speaks**. New York: Walker and Company.
- Briggs, Lawrence Palmer. 1999. **The Ancient Khmer Empire**. Bangkok: White Lotus.
- Chandler, David P. 1998. **A History of Cambodia**. 2nd ed., updated. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Coedès, George. 1989. "Essai de Classification des Documents Historiques Cambodgiens Conservés à la Bibliothèque de l'Ecole française d'Extrême-Orient" In **Articles sur le pays Khmer**. Paris: Ecole française d'Extrême-Orient, pp.67-80.
- Jeldres, Julio A. 2003. **The Royal House of Cambodia**. Phnom Penh: Monument Books.
- Khin Sok. 2002. **L'annexion du Cambodge par les vietnamiens au XIXe siècle, d'après les deux poèmes du Vénérable Bâtum Baramey Pich**. Paris: Edition You-Feng.

- Kiernan, Ben. 2004. **How Pol Pot Came to Power: Colonialism, Nationalism and Communism in Cambodia, 1930-1975.** 2nd ed. New Haven: Yale University Press.
- Maura, Jean. 1883. **Le Royume du Cambodge II.** Paris: Ernest Leroux.
- Mehta, Harish C. 2001. **Warrior Prince: Norodom Ranariddh, Son of the King Sihanouk of Cambodia.** Singapore: Graham Brash.
- Nguyen Khac Vien. 1999. **Vietnam: A Long History.** rev.ed. Hanoi: The Gioi Publishers.
- Taylor, Keith W. 1993. "Nguyen Hoang and the Beginning of Vietnam's Southward Expansion." In Anthony Reid, ed. **Southeast Asia in the Early Modern Era: Trade, Power, and Belief.** Ithaca: Cornell University Press, pp. 42-65.
- van Leur, J.C. 1955. "A History of the Netherlands East Indies: Three Reviews." In James S. Holmes and A. van Marle, Translate. **Indonesian Trade and Society: Essays in Asian Social and Economic History.** The Hague: W. van Hoeve, pp.247-290.
- Vickery, Michael. 1977. **Cambodia After Angkor, The Chronicular Evidence for the Fourteenth to Sixteenth Centuries.** Ph.D.Dissertation, Yale University.
- Vickery, Michael. 1979. "The Composition and Transmission of the Ayudhya and Cambodian Chronicles." In Anthony Reid and David Marr, eds. **Perceptions of the Past in Southeast Asia.** Singapore: Asian Studies Association of Australia, pp.130-154.